

В статье проанализировано место относительного имени прилагательного в составе словосочетаний с именем существительным в роли опорного компонента. Основное внимание сконцентрировано на роли семантического влияния субстантива, которое обуславливает колебание значений относительного прилагательного, а иногда играет решающую роль в уточнении семантики последнего.

Ключевые слова: относительное имя прилагательное, имя существительное, субстантивно-адъективное словосочетание, контекстуальная неоднозначность, носитель валентности, валентный партнер.

Place of relative adjective in the structure of word combination like noun + adjective with the noun as a main word was analyzed in the article. The main attention was paid by semantic influence of a noun on a means of relative adjective.

Key words: relative adjective, noun, word combination noun + adjective, contextual ambiguity, bearer of valence, valence partner.

УДК 81*367.332 (045)

М. І. Личук

СИНТАКСИЧНА ЧЛЕНОВАНІСТЬ / НЕЧЛЕНОВАНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ: ТРАДИЦІЙНЕ Й НОВЕ

У статті проаналізовано традиційні та нові підходи щодо членування речення. З'ясовано суть категорійної ознаки "нечленованість". Розглянуто основні характеристики нечленованого речення, детерміновані синтаксичною нечленованістю.

Ключові слова: членування речення, формально-синтаксичні компоненти, синтаксична членованість / нечленованість, морфологічна нечленованість, лексична нечленованість, синтаксично нечленоване речення.

Теорія синтаксичної членованості є однією з фундаментальних у синтаксисі простого речення. Вивчення її можливе у зв'язку з розглядом учення про речення як синтаксичну одиницю та теорії членів речення. Постійна увага до речення як багатоаспектної одиниці, перегляд системи членів речення розширює погляди лінгвістів щодо теорії синтаксичної членованості.

Питання членування речення є об'єктом дослідження широкого кола лінгвістів: В. Виноградова, В. Бабайцевої, І. Вихованця, К. Городенської, А. Грищенка, І. Слинька, П. Дудика, А. Загнітка, І. Кучеренка, Н. Іваницької, О. Мельничука, О. Леканта, М. Плющ, В. Русанівського, Н. Шведової, К. Шульжука та ін. Однак на сьогодні в мовознавчій науці не створено єдиної теорії синтаксичної членованості, з аналізом всіх проблемних питань, розглядом найновіших ідей, методів дослідження, а також врахуванням поняття синтаксичної нечленованості.

Актуальність дослідження зумовлена: 1) розбіжністю, а інколи й полярністю поглядів лінгвістів на вивчення членів речення; 2) ігноруванням ознаки синтаксична нечленованість в опозиції синтаксична членованість / нечленованість; 3) побіжним розглядом нечленованих речень як окремого структурного типу простого речення.

Метою статті є аналіз ознак синтаксична членованість / нечленованість у системі простого речення з врахуванням традицій і тенденцій у сучасному синтаксисі та обґрунтування суті категорійної ознаки —"нечленованість". Розв'язання мети передбачає виконання таких завдань: 1) описати специфіку ознак синтаксична членованість / нечленованість у системі простого речення; 2) обґрунтувати суть ознак "синтаксична нечленованість", "морфологічна нечленованість" і "лексична нечленованість" як компонентів узагальненого поняття нечленованість; 3) описати характеристики нечленованого речення, детерміновані категорійною ознакою —"нечленованість".

Різновекторність поняття "членування речення" детермінована певним аспектом вивчення речення: формально-синтаксичним, семантико-синтаксичним, власне-семантичним, комунікативним, логічним і конструктивно-синтаксичним. Членування речення передбачає виділення в його структурі певних складових (компонентів).

На формально-синтаксичному рівні членування речення засвідчує традиційний підхід: виділення компонентів – головних і другорядних членів речення. Головні члени речення – підмет і присудок – у структурі речення є ядерними, граматично опорними компонентами; як важливі формально-синтаксичні компоненти вони визначають формально-граматичну організацію речення. Другорядні члени речення включають додатки, обставини та означення. Відмінність між головними і другорядними членами речення детермінована їхньою значущістю в побудові речення: головні члени речення є обов'язковими для структурної схеми, другорядні – з погляду структури у двоскладних реченнях переважно є факультативними. Члени речення є класичними, традиційними компонентами, що виділяються у процесі формально-граматичного членування простого речення.

Важливою проблемою традиційної теорії членів речення протягом тривалого часу було намагання виробити їхню класифікацію з урахуванням якогось одного критерію – чи то формально-

граматичного, чи семантико-синтаксичного без урахування їхньої взаємозумовленої природи. Випадки невідповідності форми й змісту члена речення, відсутність чітко закріпленої форми за тим чи іншим членом речення, синкретизм їхньої семантики викликають або заперечення членів речення – повне чи часткове, або їхній суттєвий перегляд.

Н. Шведова вважає, що поняття про другорядні члени речення треба замінити іншим, враховуючи їхню роль у побудові речення. Підмет і присудок – істотні компоненти речення, становлять кістяк його структурної схеми. Решта слів у реченні по-різному поширюють ядро речення, не визначають його структурної схеми, і тому їх не доречно протиставляти головним членам як другорядні. Н. Шведова називає поширювачі всього речення детермінантами [11, 546]. Так, у «Грамматике современного русского литературного языка» (1970) виділяються головні і поширювальні члени речення. Традиційні терміни —означення», —додаток» і «обставина» розглядають у синтаксисі словосполучень. Учення Н. Шведової про поширювальні члени речення досконаліше, ніж традиційна теорія другорядних членів речення: враховано входження / невходження поширювачів до предикативної основи речення; визначено роль поширювальних членів речення у формуванні семантичної структури речення; окреслено їхню специфіку у різних типах речень.

Деякі лінгвісти кваліфікують члени речення, зокрема другорядні, як елементи, що реалізують валентні властивості одномісних і багатомісних предикатів, як реалізації структурних схем – поширювачі та детермінанти, як компоненти своєрідних —якісних моделей речення» [22; 20].

Членування речення перестає бути просто механічним поділом на складові (компоненти), а вимагає глибокого наукового осмислення і розгляду. Дослідження речення як формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної мікросистем відкриває перед ученими нові шляхи : вивчення синтаксичних зв'язків і виділюваних на їхній основі головних і другорядних членів речення, аналіз семантико-синтаксичних відношень і виділюваних на їхній основі синтаксем. Таке наукове бачення Б. Кулик врахував при поясненні поняття —члениречення»: «Членами реченнями називаються такі основні типи складових елементів речення, які визначаються з точки зору їх синтаксичних взаємозв'язків та за роллю, що їй вони виконують у реченні» [19, 29].

В. Бабайцева акцентує на поєднанні всіх аспектів членування речення: логічного, структурного і комунікативного [1, 4]. Вона кваліфікує член речення як своєрідний конденсатор, який дозволяє доповнити раніше відкриті ознаки елементів, що складають речення, новими властивостями, описаними з погляду нових синтаксичних напрямів.

А. Мухін акцентує на наступності теорії синтаксемного аналізу щодо теорії членів речення. Він вважає, що за поняттями синтаксеми і члена речення стоять дискретні одиниці, які виділяються в реченні за характером синтаксичних зв'язків. А. Мухін визначає синтаксеми як синтаксично неподільні одиниці у структурі речення, тоді як члени речення можуть бути синтаксично членованими [21, 21-22]. Члени речення часто втрачають свій внутрішній розподіл на головні й другорядні, коли встановлюється їхня синтаксична семантика. Послідовне розмежування й виділення двох рядів членів речення уможливило їхній аналіз у єдності змістових і формальних властивостей.

В. Белошاپкова поділяє члени речення за ознакою входження / невходження до предикативної основи на головні й неголовні [4, 132]. Надалі вона вживає поняття —які компоненти речення» замість поняття —члениречення», підкреслюючи їхнє виділення за двома ознаками: однорідністю синтаксичних зв'язків і конструктивною роллю в реченні [3, 490].

Н. Іваницька послуговується більш широким й менш конкретним поняттям —компонент », вважаючи термін —члениречення» недосконалим насамперед стосовно критеріїв виділення членів речення [15, 9]. З огляду на ознаку обов'язковості – необов'язковості вона значно розширює систему членів речення: підмет; присудок; обов'язковий другорядний член первинної залежності; обов'язкові другорядні члени, які поширюють члени первинної залежності; обов'язкові другорядні члени, залежні від інших другорядних членів; необов'язкові (факультативні) другорядні члени [16].

І. Вихованець кваліфікує члени речення як формально-синтаксичні компоненти, що встановлюються на основі синтаксичних зв'язків. Учений зауважує: —Формально-синтаксичну структуру простого речення формують предикативний і підрядний зв'язок» [6, 214], а лише на основі цих зв'язків визначаються головні – підмет, присудок та головний член односкладного речення, що корелює за формою з підметом чи присудком – та другорядні члени речення – додаток, означення й обставина. Важливим здобутком у теорії членів речення є визначення мінімального кількісного складу компонентів простого речення. І. Вихованець запропонував поділ речень на елементарні

(непоширені) і неелементарні (поширені), що пов'язано із поділом членів речення на головні та другорядні [6, 107].

І. Вихованець, К. Городенська, В. Русанівський розглядають члени речення, зокрема другорядні, на формально-граматичному рівні речення, уточнюючи, що вони є елементами поверхневої структури. Другорядні члени речення вони розподіляють у дві групи: прислівні члени речення та детермінанти. На семантико-синтаксичному рівні вчені аналізують два різновиди семантико-синтаксичних відношень у реченні – субстанціальні й предикатні та синтаксеми, що виділяються на основі цих відношень. Синтаксеми складають глибинну структуру речення [8].

А. Загнітко виділяє такі члени речення: головні члени речення – підмет і присудок, поширювачі – прислівні члени і детермінанти [13, 165].

Отже, у процесі синтаксичного членування виділяють два ряди компонентів простого речення: на основі синтаксичних зв'язків – предикативного і підрядного – формально-синтаксичні компоненти: головні й неголовні члени речення; на основі двох різновидів семантико-синтаксичних відношень – субстанціальних і предикатних – виділяють синтаксеми. У найтиповіших випадках формально-синтаксична структура простого речення формується двома головними членами речення – підметом і присудком, а семантико-синтаксична структура – предикатом і його валентністю.

Обговорення важливих проблем, що мають стосунок до учення про речення і теорії членів речення, їхня складність, суперечливість, з одного боку, була доказом особливої зацікавленості серед науковців, з другого – вимагала знайти іншу відправну точку, яка б дозволила досить ґрунтовно пояснювати мовні явища. Так постала проблема синтаксичної членованості. Витоки теорії синтаксичної членованості знаходимо ще у наукових працях античних граматистів. Дослідження представників традиційного мовознавства й наукові ідеї сучасних лінгвістів значно розширюють теорію синтаксичної членованості.

Дискусія серед лінгвістів щодо основних понять теорії синтаксичної членованості продовжується. На сьогодні коло дискусійних питань включає і питання синтаксичної нечленованості та функціонування в мові різних структурних типів простого речення, для яких синтаксична нечленованість є основною властивістю.

Синтаксична членованість як важлива ознака речення охоплює елементарні та неелементарні прості речення, а також односкладні.

Однак в українській мові не в усіх синтаксичних конструкціях можна виділити складові, так як їхні компоненти – слова і форми слів – за своєю синтаксичною роллю в таких синтаксичних побудовах не співвідносні ні з одним із традиційних членів речення. Їхня нечленованість відмежовує синтаксичні побудови як від двоскладних, так і від односкладних речень, для яких залишається природним виділення головного члена (синтаксичного центра) та різних типів другорядних членів речення. Отже, у системі простого речення виділяється особливий тип синтаксичних побудов – нечленовані речення.

Специфіка форми й змісту синтаксично нечленованих речень постійно викликала зацікавлення у лінгвістів. Варто зазначити, що при вивченні нечленованих речень лише в окремих наукових дослідженнях брали до уваги таку важливу ознаку як синтаксичну нечленованість. Автори «Граматики руского языка» (1951–1954) такі синтаксичні побудови розглядають як самостійний функціонально-структурно-семантичний різновид простого речення [10]. Зокрема, М. Поспелов наголошував, що нечленовані речення – це особливий структурний тип простого речення, вказуючи на їхню специфічну ознаку – синтаксичну нерозчленованість складу [10, 79].

В. Бабайцева акцентує увагу на реченнєвій природі нечленованих побудов, пропонуючи розглядати їх в одному ряду: «...складне речення – односкладне речення – нечленоване речення» [2].

Тривалий час в українському мовознавстві вивчення синтаксично нечленованих речень було окреслено лише одним типом – словами-реченнями, де терміни «слова-речення» і «нечленовані речення» продовжують розглядати і сьогодні як синоніми [24, 289; 6, 100–102; 18, 139; 23, 333; 25, 138–139].

І. Вихованець пропонує віднести нечленовані речення до невластивих речень, мотивуючи тим, що «...нечленовані речення складаються з одного компонента, природа якого несинтаксемного характеру...», і тому вони перебувають на периферії речення [7, 173].

Абстрагованість, інколи й невизначеність, їхньої семантики, морфологічна «бформність», суперечки щодо вираження категорії модальності у таких синтаксичних побудовах все-таки не є підставою для заперечення їхньої реченнєвої природи. Нечленовані речення не мають таких основних ознак граматичного речення, як-от: наявність мінімальної структурної схеми, предикативність, здатність утворювати способів, часові та особові форми парадигми, однак це також не може

створити підґрунтя для розгляду таких синтаксичних побудов, як —...відрізків тексту між двома крапками або знаками, що їх замінюють...”, тобто еквівалентів речення, що не мають предикативності, предикативного центру, і як таких, що —...неможуть організувати валентні зв'язки всередині речення” [17, 143].

Нечленовані речення – це одиниці мови, що характеризуються специфічною структурою, семантикою, функціональним призначенням тощо, вживаються для вияву реакцій мовця, передачі волевиявлень, емоцій, почуттів як позитивного, так і негативного плану, тобто виконують комунікативну функцію. Форма і зміст таких синтаксичних побудов детерміновані принципом мовної економії та особливостями розмовного мовлення, особливо його усно-діалогічної форми, як основної сфери репрезентації нечленованих речень.

Основною відмінною ознакою нечленованих речень від формально-граматичних речень є **нечленованість**. Ця головна категорійна ознака притаманна синтаксичним побудовам у різному вияві, що визначається специфікою кожного із нечленованих речень. Характер нечленованості – різновекторний: це синтаксична, морфологічна і лексична нечленованість.

З огляду на думку В. Виноградова, у змісті і структурі нечленованих речень не можна виділити ні суб'єкт, ні предикат дії. Такі синтаксичні побудови —...не мають і не здатні мати у своєму складі ніяких членів речення – головних чи другорядних” [5, 267].

Таке ж розуміння синтаксичної нечленованості знаходимо й у І. Вихованця. Учений наголошував, що у формально-синтаксичному плані такі синтаксичні побудови не членуються —...на головні та другорядні члени речення, що виділяються на основі синтаксичних зв'язків” [9, 374].

Отже, під синтаксичною нечленованістю розуміємо неможливість виділення суб'єкта і предиката дії та головних і другорядних членів речення через відсутність синтаксичних зв'язків.

К. Шульжук вказує, що нечленовані речення – —еквіваленти речень – —ндиференціюються на члени речення або ж становлять незакінчену частину речення чи характеризуються підтекстом” [25, 138]. Такі синтаксичні побудови виражають акт думки в нерозчленованій формі, і тому проявляють тенденцію до виокремлення в самостійне інтонаційно завершене речення, яке перебуває в певних відношеннях з контекстом. Напр., слова-речення: – *Андрію, привіт, це Ешлі. Чи ти подаватимеш доповідь на щорічний семінар асоціації біологів-ембріологів цієї весни? –Так, звичайно* (І. Йосипів); – *Ви вірите в переселення душі? – Ні. Але хочеться. – І мені хочеться. Ви і в попередньому житті були такою ж милою* (Є. Кононенко); фразеологізовані речення: – *Хіба ти ще чобіт не бачив? Чоботи як чоботи, – і підніс майже до самого носа годинник, щоб подивитися, котра година* (М. Івасюк); *Ми маємо обмаль часу, поспішаємо і п'ємо вино гранчаками. О шостій мені вже треба лежати на лазаретському ліжку. Нам не до яблук* (Ю. Андрухович).

Ознаку морфологічної нечленованості кваліфікуємо як неможливість встановлення морфологічного статусу компонентів синтаксично нечленованої побудови. Компонентами фразеологізованих речень виступають іменники, прикметники, дієслова та ін. частини мови, закріплюючись у їхній структурі в певних граматичних формах, зокрема найчастіше – іменники і прикметники у формі називного відмінка, як-от: *Люди як люди; Життя є життя; Спорт є спорт; Погана як погана; Молоде як молоде*; рідше – у формі непрямих відмінків, як-от: *Посла, так посла; Роботу як роботу; Таємниця з таємниць; Високих, так високих* тощо.

Однак компоненти фразеологізованих речень не маніфестують в абсолютному вияві ту чи іншу частину мови в сукупності її основних характеристик: значення, граматичних ознак, синтаксичної функції, а, отже, їхні морфологічні показники – нерелевантні.

Варто зазначити, що фразеологізовані речення створені за стійкою структурною схемою з фіксованим порядком розташування компонентів. —Засигла”, незмінювана модель речень фразеологізованої структури позбавляє частини мови можливості виявляти різноманіття граматичних ознак, синтаксичних функцій тощо. Напр.: *Прийшла весна. Сухоти є сухоти. Все гіршає і гіршає мені* (Л. Костенко); *От шапка, так шапка! Вона була до лиця хлопцеві* (А. Хижняк). Фразеологізовані речення характеризуються стійкістю вживання певної граматичної форми, найчастіше – форми називного відмінка однини чи множини іменника.

Як зазначає П. Дудик, компонентами слів-речень виступають стверджувальні і заперечні слова, модальні слова, частки, вигуки, а також і десемантизовані повнозначні слова [12, 224–225]. Отже, значення слів-речень, а також і фразеологізованих речень не зумовлене лексичним наповненням компонентів, адже їхня семантика деактуалізована, і тому слова не спроможні виконувати номінативну функцію. Ця важлива диференційна ознака розкриває поняття —лексична нечленованість”. Значення синтаксично нечленованих речень є неподільним, цілісним для всієї

синтаксичної побудови. Зокрема, слова-речення виражають акт думки в нерозчленованій формі, значення якого дорівнює значенню ствердного, заперечного, оцінного чи ін. речення. Напр.: *–Сєргієві” сподобалася моя епітафія. Він поглядом подякував мені й розвів руками: – Світом, пані, керує не Бог, а закон підлості. – **Ваша правда!** – згодилася я і вхопила його за руку. – Сєргію! Допоможіть мені!* (Н. Шейко-Медведєва); *– От би почитати газетку, – зітхнув Андрій до Миколи. – Умгу, – зітхнув так само Микола* (Іван Багряний); *– Ти прийшов погрожувати мені? – **Ба ні.** – Медамір справді не грозився, одначе вид його й не казав, що стенився перед гнівом арійця* (Д. Міщенко).

Зміст речень фразеологізованої структури – це значення певної моделі, реалізоване в умовах конкретного тексту за умови наповнення моделі конкретним лексичним матеріалом, зокрема ствердження типовості, звичайності названого предмета, поняття тощо. Напр.: *– Чого ж ви тут ... любощами... тут, на кістках... на цьому полі? – **Поле як поле,** – Зосим Володимирович навіть не вловив того, що мав на увазі Іванко. – Кажу ж: нагода* (Р. Федорів); *– **Життя як життя.** Коли й допечуть тобі до живого, а потім глянеш... твою ж таки роботу видко...* (О. Гончар).

Нечленованим реченням властиве функціональне значення узагальненого характеру при відсутності конкретного інформаційного змісту. Абстрактне значення синтаксично нечленованих речень є доказом того, що такі синтаксичні побудови – одиниці мови.

Отже, категорійна ознака нечленованість інтегрує в собі поняття *—синтаксична нечленованість”*, *—морфологічна нечленованість”* і *—лексична нечленованість”*. Для певних типів і видів синтаксично нечленованих речень ця ознака виражається як абсолютна, а для інших – частково виражена.

Важливою диференційною ознакою нечленованих речень є те, що компонентами їхньої структури є службові слова або десемантизована повнозначна лексика. Тому вони не можуть самостійно передавати пропозиційну інформацію, перебувають у тісному зв'язку з контекстом і ситуацією. Нечленовані речення не характеризуються просторово-часовою локалізацією: їхнє значення виражається безвідносно до часу, не визначається в аспекті реальності / нереальності. Отже, нечленовані речення – це непередикативні одиниці.

Інтонація як граматичний засіб оформлення речення в усній формі розмовного мовлення є важливою ознакою нечленованих речень всіх типів. У комунікативному плані, як зазначав В. Виноградов, *—... не треба сумніватися в тому, що цим висловлюванням властива інтонація повідомлення”* [5, 13]. Адже інтонація надає нечленованим побудовам конкретної смислової завершеності, співвідносить їхній зміст із препозитивним граматично членованим реченням, а також відтворює ставлення мовця до висловлюваного, тобто є певним засобом вираження модальності.

Нечленовані речення близькі до граматичних речень, а не до слів, що виконують номінативну функцію. На відміну від лексичних одиниць у них синтаксичні зв'язки і відношення або відсутні, або завуальовані.

У синтаксично нечленованому реченні, як і в будь-якому граматичному реченні, висловлюється думка про щось. Інформаційний зміст формально-граматичних речень переважно ґрунтується на загальній семантиці схеми та лексичному наповненні її компонентів. У нечленованих реченнях думка не має чіткого формально-синтаксичного і семантико-синтаксичного членування, тобто не втілюється у формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних компонентах [6, 101].

Недиференційованість думки і способу її вираження у синтаксично нечленованих реченнях безпосередньо залежить від емоційного стану мовця, емоційного змалювання предмета, явища тощо об'єктивної дійсності.

Єдиний компонент нечленованих речень передає сукупну реченнєву семантику, яка перебуває здебільшого у сфері суб'єктивно-модальних і емотивних виявів мовця. Зокрема, автори *“Коммуникативной грамматики русского языка”* розглядають такі синтаксичні побудови як речення, що виражають емоційно-вольову чи ментальну, усвідомлену чи автоматичну реакцію мовця [14, 389–400]. Нечленовані побудови мають значний потенціал емоційності та експресивності. Такі мовні одиниці поєднують інформаційний та емоційно-оцінний аспекти, що визначає їхню високу експресивність. Ступінь експресивності, для окремих видів нечленованих речень особливо високий, дозволяє мовцю виражати суб'єктивне ставлення до фактів об'єктивної дійсності, активно втручатися в емоційно-вольову сферу співрозмовника, а також надавати самому висловленню динамічності. Інтенсифікація емоційно-експресивного значення як синтаксичної побудови, так і мікротексту увиразнюється явищем мовної аплікації. Часто спостерігаємо нашарування додаткових суб'єктивно-модальних значень на основі значення нечленованих речень: ствердження, заперечення, волевиявлення тощо. Особливим засобом вираження емоційності висловлення служить оклична

інтонація. Напр.: – *Ти танцювала сьогодні просто божественно! – Зовсім не так, як хотілося. Страшенно хвилювалася. Все зіпсувала. – **Неправда!** Краще танцювати не можна!* (П. Загребельний); *Той сказав: –Негайно пропустіть!” Сарочка й довірилася, не обшукала його... — А мала обшукати? — **Атож!** У нас всіх обшукують...* (Н. Шейко-Медведєва); – *Дозвольте! Але ж ви його знаєте і знали раніше, якщо судити з вашої феноменальної обізнаности. – **Ні. Ніколи!*** (Іван Багряний); – *Але гетьман є гетьман! І повірте мені, я чимало в житті надивився різних облич...* (М. Вінграновський); *Що то за краса! Внизу прокидався від нічного сну Холм-город... Глянув навкруги – ще рано, тільки сонце зійшло...* (А. Хижняк).

Нечленовані речення – емоційно насичені мовні одиниці, що виникають в момент сильного емоційного напруження людини. Тому цей фактор ми вважаємо дієво важливий, що пояснює ознаку синтаксичної нечленованості.

Нечленовані речення можуть бути мотивовані граматичним реченням, найчастіше – простим розповідним чи питальним реченням. Різні трансформаційні моделі за зразком —нечленоване речення – членоване граматичне речення” дозволить без труднощів реалізувати будь-які авторські інтенції.

Нечленовані речення – це одиниці ситуативного характеру, що є реакцією мовця на висловлення співрозмовника. Синтаксично нечленовані речення залежні від контексту, особливо – препозитивного. Вони співвідносяться зі складовими комунікативного акту: з попередньою реплікою, конкретною ситуацією та моделлю —*мовць-слухач*”. Значення ствердження та заперечення, різноманітні почуття, емоції, волевиявлення тощо, що передають нечленовані речення, є наслідком дії контекстного оточення, визначені ситуацією мовлення. Комунікативна сила таких синтаксичних побудов втрачається, якщо немає зв'язку з відповідним контекстом.

Отже, поняття —*синтаксична членованість / нечленованість*” – фундаментальні поняття сучасного українського синтаксису. Синтаксична членованість / нечленованість є однією із класифікаційних ознак простого речення, на основі якої виділяють такі структурні типи, як двоскладні, односкладні і нечленовані речення.

Нечленованість є головною категорійною ознакою синтаксично нечленованих речень; вона інтегрує три складові: синтаксичну, морфологічну та лексичну нечленованість. Нечленованість визначає і реченнєву природу таких синтаксичних побудов, їхню специфічну структуру, семантику і функціональне призначення. Синтаксично нечленовані речення кваліфікують як комунікативні непередикативні одиниці, що служать засобом вираження емоцій, почуттів, передачі волевиявлень, реакцій мовця тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабайцева В. В. Изучение членов предложения в школе / В. В. Бабайцева. – М., 1975. – 149 с.
2. Бабайцева В. В. Русский язык: Синтаксис и пунктуация // В. В. Бабайцева. – М. : Просвещение, 1979. – 269 с.
3. Белошапкова В. А. Современный русский язык / В. А. Белошапкова, Е. А. Земская, И. Г. Милославский, М. В. Панов / [под ред. В. А. Белошапковой]. – М.: Высш. школа, 1981. – 560 с.
4. Белошапкова В. А. Современный русский язык: Синтаксис / В. А. Белошапкова. – М.: Высшая шк., 1977. – 248 с.
5. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // В. В. Виноградов. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 53–87.
6. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис / Вихованець І. Р. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / Вихованець І. Р. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
8. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
9. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська [за ред. І. Р. Вихованця]. – К. : Універ. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
10. Грамматика русского языка: в 2-х т. / [под ред. акад. В. В. Виноградова и чл.-корр. АН СССР Е. С. Истриной]. – М. : Изд-во АН СССР, 1951 – 1954 – . – Т. 2, ч.1. –1954. – 703 с.
11. Грамматика современного русского литературного языка / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
12. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Просте речення: еквіваленти речення / Дудик П. С. – К. : Наук. думка, 1973. – 288 с.
13. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис / Загнітко А. П. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
14. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. – М.: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 1998. – 544 с.
15. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Іваницька Н. Л. – К.: Вища шк., 1986. – 167 с.
16. Іваницька Н. Л. Синтаксична структура двоскладного речення / Н. Л. Іваницька // Мовознавство. – 1986. – ф 1. – С. 36 – 41.
17. Иванова Л. П. Структурно-функциональный анализ простого предложения: монография / Иванова Л. П. – К. : Выща школа, 1991. – 167 с.

18. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – 399 с.
19. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Част. 2 / Б. М. Кулик. – К.: Радянська шк., 1965. – 284 с.
20. Мухин А. М. Лингвистический анализ. Теоретические и методологические проблемы / А. М. Мухин. – Л.: Наука, ЛО, 1976. – 281 с.
21. Мухин А. М. Синтаксисный анализ и проблема уровней языка / Мухин А. М. – Л.: Наука, 1980. – 380 с.
22. Русская грамматика: в 2-х т. – Т. 2. Синтаксис. – М.: Наука, 1980. – 709 с.
23. Сучасна українська літературна мова / [за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.
24. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
25. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

В статье проанализированы традиционные и новые подходы к членности предложения. Определена сущность категориального признака "нечленность". Рассмотрены основные характеристики нечленного предложения, детерминированные синтаксической нечленностью.

Ключевые слова: членность предложения, формально-синтаксические компоненты, синтаксическая членность / нечленность, морфологическая нечленность, лексическая нечленность, синтаксически нечленное предложение.

Traditional and new approaches for the sentence's division have been analysed in the article. The founded feature of the "non-segmentation" has been explicated. The main characteristics of the undivided sentences determined by the syntactic non-segmentation have been considered.

Key words: segmentation of a sentence, formal-syntactic components, syntactical segmentation / non-segmentation, morphological non-segmentation, lexical non-segmentation, syntactically undivided sentence.

УДК 811.161.2'367.332.3

Л. І. Лонська

БУТТЄВІ РЕЧЕННЯ З НЕВЕРБАЛІЗОВАНИМ ПРЕДИКАТОМ

У статті проаналізовано двоскладні буттєві речення, у яких предикат має невербалізоване вираження; досліджено семантику трьох груп буттєвих речень – існування, наявності й локативні; описано значеннєвий потенціал поширювачів буттєвого речення.

Ключові слова: буттєве речення, неповне речення, еліптичне речення, невербалізований предикат, локатив, темпоратив, атрибутив, об'єктно-обставинний поширювач.

У граматичній системі української мови робилися спроби теоретичного й функціонального обтунтування суті буттєвого речення (далі – БР). Традиційно до них зараховували односкладні номінативні речення на позначення стану довкілля, у яких головний член виражений іменником у формі називного відмінка (М. У. Каранська, М. Я. Плющ, О. І. Леута, К. Ф. Шульжук та ін.). Так, М. У. Каранська номінативним реченням протиставляє двочленні речення, у яких предикативність виражає дієслово як певну дію чи стан [9, 141]. К. Ф. Шульжук вважає, що такі речення в теперішньому часі й поза контекстом є односкладними, а в минулому та майбутньому часі їм відповідають двоскладні речення [21, 130]. Подібної думки дотримуються й російські вчені: О. О. Шахматов, О. М. Пешковський форми теперішнього часу з нульовим дієслівним вираженням розглядали як повні односкладні (напр., *Зима; Мороз*), а форми з дієсловом *бути* – як двоскладні (*Була зима; Будет мороз*) [19; 13], хоч останні В. В. Виноградов вважав односкладними, зазначивши, що «Речення *Була зима* для сучасної свідомості таке ж одночленне, як і *Зима*. Це просте називання явища, що стосується минулого, проста констатація явища в минулому» [5, 114]. І. А. Попова такі речення називає двоскладними номінативними, а Є. М. Галкіна-Федорук – двоскладними з нульовим присудком. О. О. Потєбня речення на зразок *Пожар* вважав неповними двоскладними, оскільки, на його думку, односкладні не були первинними, а утворені від двоскладних [15]. Такої ж думки й С. М. Цейтлін, який номінативні буттєві речення вважає редуцією двоскладних конструкцій [18, 4].

Серйозною в лінгвістиці була проблема повноти / неповноти буттєвих речень, що містять локативні чи об'єктні поширювачі. Так, Н. Ю. Шведова звертає увагу на функцію, яку виконують детермінанти, що вільно приєднуються до ядра речення. Конструкції з локальними елементами, на думку лінгвіста, є результатом поширення форми речень на зразок *Зима* [20]. П. О. Лекант особливої уваги надає позиції таких поширювачів: якщо локативний компонент займає постпозицію щодо головного члена, то бездієслівні речення є двоскладними, якщо препозицію – то односкладними розгорнутими буттєвими [11]. Досліджуючи буттєві речення з детермінантними членами, О. М. Книш назвав їх екзистенційними, які протиставив і односкладним, і двоскладним. На його думку,